

Betti Alveri ja Mart Lepiku kirjavahetus aastast 1956

Eve Annuk

Luuletaja Betti Alveri (1906–1989) ja kirjandusloolase Mart Lepiku (1900–1971) kirjavahetus algas 1947. aasta juulis, mil Betti Alver oli oma vanematekodus Pühastes. Nende kirjavahetuse algust märgistab Betti Alveri kiri – väike ruuduline leheke, millele on kirjutatud ainult üks sõna „Nägemiseni”. Ümbrikul on postitempli kuupäev 26. VII 1947. Kirjavahetuse järgmine kiri, autoriks samuti Betti Alver, kannab daatumit 27. XII 1947 ning kajastab igapäevaelu ja looduskirjeldusi, viidates ka Betti Alveri tõlketegevusele, J. W. Goethe „Götz von Berlichingeni” ilmumisele tema tõlkes 1947. aastal. Sealt alates oli Betti Alveri ja Mart Lepiku vahel periooditi tihe kirjavahetus, kus isiklike teemade kõrval olid olulisel kohal Betti Alveri loometegevusega ja Mart Lepiku kirjandusmuuseumis töötamisega seotud probleemid. Ajastu tausta ja probleeme kajastatakse kirjades sageli vihjamisi, otsekui tajudes võimalust, et kirjad võiksid sattuda võõrastesse kätte. Mitmed vihjatud seigad jäävadki ainult autorite teada ja lugeja võib ainult oletada nende tausta ja tagamaid. Ent see kirjavahetustele iseloomulik joon muudabki nad kütkestavaks: lõpetamatus, ütlematajätmine, dialoogilisus, kontekstuaalsus – seotus aja ja kohaga – loovad illusiooni tabatud, teksti kinni püütud minevikuhetkedest. See on siiski pelgalt illusioon, sest kirjad moodustavad sellest mineviku tervikkogemusest ühe väikese, tekstuaalse aspekti, luues omaenda tegelikkuse. Reaalses ajas ja ruumis laiali paisatud kirjad on arhiivi korrastusloogika järgi kokku koondatud ning reastatud lineaarselt, kuupäevade järgnevust silmas pidades, nii et kirjavahetust võib lugeda kui järjejuttu.

Mart Lepiku ja Betti Alveri kirjavahetus on väärtuslik allikmaterjal, võimaldades heita pilku loovinimestele keeruka aja kontekstis. Ent need kirjad on nauditavad ka kirjanduslikus mõttes

kui eripärased tekstid, luues ettekujutuse andeka luuletaja ja erudeeritud kirjandusloolase isiklikust, intiimsemast poolusest. Kui Betti Alveri päevikute puhul on tõdetud nende konsektiivsust, mälu abivahendiks olemist, mis määras päevikusissekannete laadi ja sisu,¹ siis tema poolt Mart Lepikule saadetud kirjad vastavad ehk rohkemgi ettekujutusele sellest, milline peaks olema luuletaja kirjutamislaad. Neis Alveri kirjades leidub väljenduse ilu, sõnastuse ülevust ja luuletusigi ehk kõike seda, mis iseloomustab poeetilist keelekasutust. Mart Lepikust loob see kirjavahetus teistsuguse ettekujutuse kui paljude kaasaegsete mälestused temast. Kui mälestustes kujutatakse teda sageli kibestununa, sapise ja teravana,² siis kirjavahetus Betti Alveriga avab Mart Lepiku inimlikult õrnema ja haavatavama külje.

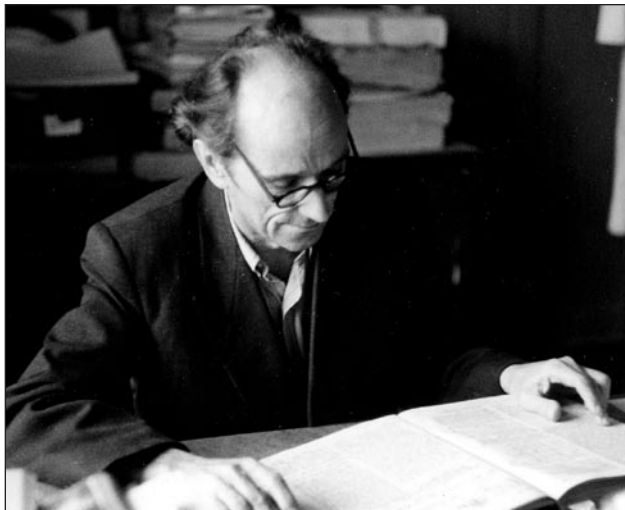
Tervikuna on Betti Alveri ja Mart Lepiku kirjavahetus kõnekas inimlik dokument, ühe hilise armastuse lugu, sest mõlemad autorid olid selle algul neljakümnendais eluaastas küpsed isiksused. Betti Alveril oli seljataga ränk kaotus, esimese abikaasa, luuletaja Heiti Talviku (1904–1947) Siberisse saatmine ja surm Siberi vangilaagris, kuigi kirjavahetuse algul ei olnud Betti Alver tema surmast veel teadlik.³ Ka Mart Lepik oli kannatanud nõukogude võimu repressioonide all, olles poliitilise süüdistusega vahistatuna Tallinnas vanglas 1945. aasta veebruarist kuni 1946. aasta aprillini.

Sõja-aastail ja pärast sõda kuni 1949. aastani elas Betti Alver oma vanematekodus Tartumaal Pühastes, kus ta ilukirjandusliku loomingu kõrval tegeles tõlkimisega. Nii ilmus 1946. aastal tema tõlkes M. Gorki „Lapsepõlv” ja valik N. Nekrassovi luulet. 1947. aastal ilmus M. Gorki „Minu ülikoolid” ja J. W. Goethe „Götz von Berlichingen”, samuti tõlkis Betti Alver Puškini

¹ K. Metste. Betti Alveri päevikuid lehitsedes. – Tuna 2006, nr. 3, lk. 118–121.

² Vt. E. Lillemets, K. Metste (koost., toim.). Betti Alver. Usutlused. Kirjad. Päevikukatked. Mälestused. Tänapäev, Tallinn, 2007, lk. 185, 188, 197.

³ Vt. K. Muru. Betti Alver. Elu ja loomingu lugu. Ilmamaa, Tartu, 2003, lk. 106.

Mart Lepik 1955. aastal. EKLA, A-37:4556

Betti Alver Valgemetsas 1950-ndate algul. EKLA, A-192:39

loomingut. 1949. aasta septembris õnnestus tal kolida elama Tartusse, „äärmiselt tagasihoidlikku keldrikorruse tuppa Pargi tänav 2”, nagu on märkinud Betti Alveri uurija professor Karl Muru.⁴ Stalinlikud repressioonid tabasid ka Betti Alverit. 1950. aasta mais, pärast partei VIII pleenumit visati luuletaja koos paljude teiste autoritega Kirjanike Liidust välja, mis tähendas ka avaldamisvõimaluste puudumist. Mart Lepiku kaudu õnnestus Betti Alveril saada võimalus tõlkida Fr. R. Kreutzwaldi saksakeelset kirjavahetust kirjandusmuuseumi lepingulise töötajana. 1955. aastal alustas Betti Alver „Jevgeni Onegini” tõlkimist.⁵ 1956. aastat on professor Karl Muru nimetanud pöördeliseks Betti Alveri elus, sest lisaks „Jevgeni Onegini” esimese peatüki ilmutumisele 1956. aasta veebruarikuu Loomingus võeti Betti Alver sama aasta sügisel tagasi kirjanike liidu liikmeks.⁶ Seda seika kajastab ka käesolevas kirjade valikus avaldatud kiri 19. oktoobrist 1956, kus Betti Alver tsiteerib lakooniliselt talle kirjanike liidust saadetud teadet selle kohta, et tema liikmeõigused on taastatud. 1956. aastal abiellus Betti Alver Mart Lepikuga. Nende suhted olid kestnud pikka aega, nagu ilmneb kirjavahetusest.

Mart Lepiku elukäiku on käsitletud Eeva Aaver ja Heli Laanekask artiklis „Mart Lepik tekstikriitikuna”.⁷ Põhjaliku ülevaate Mart Lepikust on kirjutanud Sirje Olesk eessõnas „Mart Lepiku teest” Mart Lepiku kirjade väljaandele.⁸ Säilinud on ka Mart Lepiku omakäelised autobiograafiad (EKLA, f. 315, m. 184:4), kus autor kirjeldab oma elukäiku kuni 1946. aastani. Mart Lepik oli lõpetanud Rakvere gümnaasiumi ja õppinud Tartu ülikoolis eesti kirjanduse alal, kuid õpingud jäid pooleli. Siiski kujunes temast väljapaistev kirjandusloolane, oma erialale pühendunud teadlane, kelle teadmised olid muljetavaldavad ja kelle peamiseks huviobjektiks oli eesti kirjanduse vanem periood.

1933. aastast kuni 1940. aasta maini töötas Mart Lepik Õpetatud Eesti Seltsis asjaajaja ja raamatukoguhoidjana, alates 1. maist 1940 oli ta Eesti Rahva Muuseumi Kultuuriloolise Arhiivi juhataja, organiseerides ERM-i osakondadest Riikliku Kirjandusmuuseumi ning olles selle esimene direktor kuni 1942. aastani. Sõja ajal organiseeris Lepik muuseumi varade evakueerimist maale, Aru mõisa ruumidesse Konguta vallas. Ta oli vahistatud riikliku julgeoleku ministeeriumi organite poolt 19. veebruaril

⁴ K. Muru. Betti Alver, lk. 109.

⁵ K. Muru. Betti Alver, lk. 112–114.

⁶ K. Muru. Betti Alver, lk. 115–116.

⁷ E. Aaver, H. Laanekask. Mart Lepik tekstikriitikuna. – Keel ja Kirjandus 1992, nr. 2, lk. 78–89.

⁸ S. Olesk. Mart Lepiku teest. – Kirjad üle mere. Mart Lepiku kirjavahetus Julius Mägiste, Karl Ristikivi ja Bernard Kangroga. Koost. S. Olesk. Litteraria: eesti kirjandusloo allikmaterjale, vihik 19. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum, lk. 5–13.

1945 kuni 24. aprillini 1946, süüdistatuna sidemetes eesti natsionalistidega ja „Põrandaaluse Rahvuskomitee lendlehtede hoidmises ning levitamises Saksa okupatsiooni ajal”. Ta vabastati süüasja lõpetamise tõttu, kuid pärast vangist vabanemist ei saanud Mart Lepik enam kirjandusmuuseumis töötada ning ta läks tööle Tartu Ülikooli kirjanduse kateedri assistendi ajutise kohataitjana, tegeledes Õpetatud Eesti Seltsi varade korraldamisega. 1946. aastal viidi ÕES üle ENSV Teaduste Akadeemia alluvusse ja Mart Lepik määrati seltsi vastutava sekretäri kohusetäitajaks. Seal tegeles ta nii Fr. R. Faehlmanni teoste trükiks ettevalmistamise kui ka ÕES-i aastaraamatute toimetamisega kuni ÕES-i likvideerimiseni 1950. aastal.⁹

1950. aasta oktoobris hakkas Mart Lepik tööle kirjandusmuuseumis teadusliku töötaja kohusetäitjana, alates 1951. a. käsikirjade osakonna juhatajana. Selle töö kõrval hakkas ta tegelema Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetuse väljaandmisega, millest kujunes aastatepikkune töö, kuna väljaandesse oli planeeritud kuus köidet. Esimestena ilmusid kirjavahetuse III ja II köide, vastavalt 1953 ja 1956, järgmine – IV köide – ilmus 1959. Viimane Lepiku eluajal ilmunud köide – V köide – ilmus 1962.¹⁰

Arhiivmaterjalide uurimise eesmärgil tuli Mart Lepikul korduvalt käia Venemaal asuvates arhiivides uurimistööd tegemas, mida kajastab ka sinne kirjade valik. Need lähetused võisid kesta mitu nädalat ning võimaldasid Mart Lepikul lisaks erialasele uurimistööle ja uute arhiiviallikate avastamisele osa saada ka nõukogulike suurlinnade atmosfäärist. Värvikad kirjeldused ümbruskonnast ja inimestest muudavad kirjad huviga loetavaks. Betti Alveri vastuskirjad on küllaltki argielukesksed, andes ülevaate igapäevategemistest, kuid kajastades ka kirjanduseluga seotut. Kõnekas on lakoonilisus, millega Betti Alver kujutab oma kirjanike liidu liikmeõiguste taastamist 19. oktoobril saadetud kirjas.

Säilinud kirjade põhjal (kokku 262 kirja) võib väita, et Betti Alveri ja Mart Lepiku kirjavahetus, mis kaardistas nende lahusolekuid, kestis kuni 1962. aastani, mil Mart Lepikut tabas insult ja tal tuli tervise tõttu 1963. aastal jääda pensionile. Viimane dateeringuga kiri on Betti Alveri poolt Mart Lepikule saadetud haiglasse 1970. aasta märtsis. Mart Lepik suri 17. detsembril 1971. aastal.

Betti Alveri elukoht Pargi 2. EKLA, B–37: 5383

*

Kirjavahetust säilitatakse Eesti Kultuurilooles Arhiivis Betti Alveri ja Mart Lepiku kogus (f. 315, m. 18: 1; m. 157: 1). Kirjad on avaldatud autorite kirjaviisi muutmata, parandatud on vaid ilmsed kirjajomistused. Allajoonimised ja mõttekriipsud kirjade tekstis pärinevad autoritelt, nagu ka nurksulud Betti Alveri kirjas 13. oktoobrist 1956.

Publikatsioon on valminud riikliku programmi EKKM09-108, sihtfinantseeritava teadusteema SF0030065s08 ja grandit ETF 8875 toel.

Eve Annuk

(1964)

Lõpetas Tartu Ülikooli 1989. a., kaitses samas 2006. aastal doktorikraadi teemal „Ilmi Kolla ja tema aeg. Biograafilise lähenemisviisi võimalusi nõukogude aja uurimise kontekstis.” Töötab alates 1993. a. Eesti Kirjandusmuuseumis teadurina. Koostanud ning toimetanud trükki naiste elulugude kogumiku „Naised kõnelevad” (1997) ning Gustav Suitsu ja Bernard Kangro kirjavahetuse (2001). Avaldanud artikleid Ilmi Kolla, naisuurmuse, biograafia, epistolaarsuse jm. kohta.

⁹ E. Aaver, H. Laanekask. Mart Lepik tekstikriitikuna, lk. 81–85.

¹⁰ E. Aaver, H. Laanekask. Mart Lepik tekstikriitikuna, lk. 86.

[Mart Lepik Betti Alverile]

Kiievis 11/X 56.

Kalli!

Oi kui kaua ma juba Tartust ära olen – oleks nagu terve igavik kohe. Ja eile ei kirjutanud Sulle ühtigi, kuigi lubasin. Oli nii palju käimist ja vahtimist ning õhtuks olin täiesti väsinud. Läksin juba kella 8 paiku magama.

Seni on kõik hästi läinud. Jõudsin siia üleile kell 12 päeval, otsisin öömaja ja sain kella 2 paiku. Peatun hotell „Ukrainas” Ševčenko bulvaari ääres ja paar maja Kreščatiku nurgalt, seega täiesti linna tsentrumis. Linn on täiesti ilus ja puhas, palju rohelist – kõigil tänavail puude read ja lilli meeletult, pole üldse kohta, kus neid poleks. Praegu on oktoober, aga kuidas on mais-juunis! Üleeile ja eile tilpsasin ringi vihmamantlis ja palja peaga. Täna paistab päike, kuid on jahe – öösel oli külm.

Täna on veel paar käiku teha, siis kell 4 (16) hakkan tagasi sõitma, Moskva poole. Homme hommikul olen kohal.

Teelt saatsin Sulle postkaarte ja siit telegrammi – loodetavasti on need Sul kõik käes. Täna kirjutan tee pealt jälle, seal on rohkem aega ja kergem mõtteid koondada.

Kuidas Sina elad ja oled, seda kuulen-loen homme Moskvast, kui Su kirja(d) kätte saan.

Räppo vanamees on viitnud palju aega. Käisin ta juures kaks korda, tema juttudel pole lõppu. Asjalikud tulemused üsna tühised. Aastaid on tal 77, välimuse ja olemise järgi võiks aga olla umbes kuuskümmend.

Kuidas Sina elad, sellest kirjuta mulle jälle Moskvasse vanal aadressil, küllap ma kirjad kätte saan.

Muidu aga ela päris-päris hästi ja ole ikka kangesti kalli

Sinu oma

K-le

[Mart Lepik Betti Alverile]

Kiievis 11/X 56

K.!

Selgus, et mulle oli antud pilet 12/X peale, mitte tänaseks, seetõttu sõidan homme ja olen laupäeva hommikul Moskvast. – Minu hotelli katus paistab vasakul üle puude – ise elan 3. korral,^x aknad ja veranda Ševčenko bulvaarile, samba taga jätkub seda vist üle kilomeetri maad.

Sinu

K.

[Mart Lepik Betti Alverile]

Kiievis 12/X 56 kell 15.30

K.!

Istun Kiiev–Moskva vagunis, rong sõidab välja kell 16 (4). Ilm on soe ja päike särab. Homme hommikul kella 9 paiku olen Moskvast. Nežinis esimene peatus, seal viskan kaardi posti.

Nägemiseni

K.

^x Maja ise on 8-kordne [Mart Lepiku joonealune märkus].

[Betti Alver Mart Lepikule]

12 (õige!)

Reedel, 13. okt. 56. kell ½ 2 p.

Kalli,

nüüd siis on Sinult vahepeal tulnud 2 postkaarti (neist ma teatasin Sulle teisipäeval p.l.). Teisipäeval jõudis päralt ka Sinu telegramm Kiievist ja eile, neljapäeval, Vitebskis postipandud kiri. Nüüd kirjutan Sulle mõned read, et vahe väga pikaks ei läheks. Homme, laupäeval e.l. helistan muuseumisse¹ ja teatan siis kohe, kas Sulle midagi oli ja mis nimelt. Sinu telegrammiga oli igavene jant, sest kuula ja pane tähele. Teisipäeval ½ 5 ajal läksin postkontorisse ja viskasin kirja kasti. Pirogovi nurgal kohtasin Elfi Tuksamit, kes oli Elvast oma pensioni järele tulnud. Istusin temaga veidi aega Verneris², siis saatsin teda Inglisillani, kus kohtasin Naati³. Tema tuli töölt, lubas kodunt läbi joosta ja minu poole tulla. Kodus leidsin ukse vahelt venekeelse trükitud ja templitega povestka⁴, millest viimaks selgus, et pean Mitšurini tn-le telegrammi järele minema. Jätsin Naadile sedeli ukse vahele ja ruttasin, kuhu kutsuti. Põlved olid mul miskipärast jälle nõrgaks läinud ja ka fantaasia kippus perutama. Laial tänaval kontoris öeldi, et telegr.-kandja veel tagasi pole tulnud, kuid kästi oodata ja lubati koopia teiselt korralt alla tuua. Ootasin ja närveerisin. Siis toodi telegramm. Прибыл в Киев⁵. Kivi kukkus südamele. Ütlesin kenale daamile vitriini taga, et originaali pole vaja mulle koju tuua. (Muide, koopia saamiseks pidin passi esitama, nii et olid aadressiga õieti talitanud.) Väljas pidin Naadi pikali jooksmas, kes oli mulle vastu tulnud. Hingasin kergendatult ja ütlesin, et ega nüüd kodus ukse vahel enam ühtki sedelit ei ole. Aga ennäe – neid valendas seal 2 tükki: jälle telegr. povestka (kellegi võõra nimele) ja üks kiri (koolilt, kutsed). Panin toslemid⁶ keema, parleerisin⁷ Naadiga, siis koputati ukse taga. „Telegramm. Lepikule.” Jälle tegid põlved nõksti. Selgus, et nüüd siis toodi mulle ikkagi ka originaal koju kätte. Ja sellega olid siis telegrammiprotseduurid läbi. Kalli, ära pane pahaks, et Sulle niisugust tühja-tühja kirjutan. Nüüd on mul aga see telegraafi asjandus selge, teinekord ma enam nii pentsik ei ole. Näed, ja nüüd ütlen Sulle lõpuks ka aitäh ja jään uusi teateid ootama. Homseni!

Sinu K.

[Mart Lepik Betti Alverile, *telegramm*]

ПРИБЫЛ МОСКВУ АДРЕС УЛ ГОРЬКОГО 49 ЯКОРЬ = К⁸

[Mart Lepik Betti Alverile]

Moskvas, laup. 13. okt. 56.

□

Kalli,

nüüd olen siis ringiga esialgu siin: Москва, ул. Горького 49, гост. „Якорь”⁹, tuba nr. 13. Jõudsin siia 13. okt. ja elan toas nr. 13 – tore! Sest seni on kõik hästi läinud. Saatsin Kiievist siia telegrammi

¹ Kirjandusmuuseumisse.

² Kohvik Werner Tartus.

³ Naat, Natalie Reiman, Betti Alveri kooliõde.

⁴ Kutse (vene k.).

⁵ Saabusin Kiievisse (vene k.).

⁶ Kartulid.

⁷ Rääkis (pr. *parles* – rääkima).

⁸ Saabusin Moskvasse, aadress Gorki tn. 49, Jakor = K (vene k.).

⁹ Moskva Gorki tn. 49, võõrastemaja „Jakor” (vene k.).

ja sain toa kohe (4 voodit, kõik akadeemiline rahvas). Kui asjad korda sain, läksin linna ja saatsin Sulle telegrammi uue aadressiga. Siis läksin Sobinovskile ja sain Su kirja 9/X – aitäh! Aga kahju, et ainult ühe, sest on tunne, nagu poleks Sind juba mitu kuud näinud ega Sinust midagi kuulnud, kuigi pole veel tervet nädalatki möödas.

Eile oli hele päike ja soe, oli päris kahju ära sõita sellest puhtast ja lillede linnast. Ei, ukrainlased on küll hullud oma lilledega: Kiiev oli neid täis, neid oli igal võimalikul ja võimatul kohal. Eile hulkusin ula ringi, vahtisin igasse nurka, hoovidesse ja tagahoovidesse – ikka lilled ja puud, kui mitte puid, siis vähemalt lilli. Ja linnast väljas, väikesed valged nagu nukumajakesed kirjude luukidega, sagedasti õlgkatusega – jälle lilled ja puud. Täna hommikul aga esimest korda vaguniaknast välja vaadates: sadu ja udu, hall ja porine, alasti hallid majad – nagu Pihkva taga. Siin samuti sadu, pori, kõik kõigil nagu jalus. Kiievis oli aga kõigil ruumi: majadel ja inimestel, kuigi neid mõlemaid oli palju.

Siin võtsin toa esialgu kuni 22. X-ni, aga vist kujuneb nõnda, et ma seekord Leningradi ei sõida ja jään siia kuni 25-ni. Nõnda, et kirjuta-kirjuta! Nagu Su kirja templist näen, on see juba 11. X Moskvasse jõudnud, s.o. kolmandal päeval, võta see arvesse. Ja järgmisel korral võta suurem paber!

Tuba paistab olevat puhas ja valge. Kõik voodid valge „päevatekiga”, kaks patja torniks üles klopitud ja pitsist „sutstek” peal, nii et päris gutbürgerlich¹⁰.

Ja Sulle ei oskagi nagu midagi muud ütelda, et ole ikka kalli Kalli, küta tuba soojaks, söö kõht ikka täis ja katsu ka magada. Kardan nimelt, et Sa koos Toledo juuditariga¹¹ terved ööd üleval oled!? Ela päris hästi kuni järgmise korrali-kirjani, kirjutan varsti jälle.

Sinu oma
K.

NB! Kirju kiri pole minu süü, vaid sulg ise kirjutab nõnda.

[Betti Alver Mart Lepikule 13. X 1956]

Muidugi on 13. oktoober täna, laupäeval, ja mitte reedel, nagu vist eile märkisin.

Täna helistasin ja läksin muuseumisse, kus Sulle oli 3 Лит. Газета't¹² ja kiri Räpinast. Kiri käib nii.

Sm. M. Lepik!

Täna foto eest. Oma hajameelsuses unustasin kuluküsimust lahendada. Et Teid lepitada, püüan millegagi vastata, mis kaudseltki Teie huvipiirkonda puudutab, sest midagi olulisemat pole käepärast.

Tervitades
[vist] M Valdas

Räpinas,
9. okt. 1956.

Kirja vahel oli ühe onkli foto, kes istub laua ääres, moka mõrdas. Kuidas see onkel aga kaudseltki Sinu huvipiirkonda puudutab, seda pole pildil näha.

¹⁰ Väikekodanlik (sks. k.).

¹¹ Saksa kirjaniku Lion Feuchtwangeri (07.07.1884–21.12.1958) teos „Toledo juuditar” (1955).

¹² Literaturnaja Gazeta – vene kultuuriajaleht, asutatud 1830. aastal.

Muuseumis¹³ käisin ka näitusel, vaatasin Koidula fotosid ja ka muud. Tagumises toas oli palju rahvast ja keegi tädi rääkis tarka juttu, mis natuke segas. Järgmine kord lähen sinna uuesti ja vaatan veidi rohkem.

Kalli, kus Sa täna oled? Et Sa teisipäeval Kiievisse jõudsid, seda ma tean, kuidas aga edasi läks, sellest loodetavasti kuulen üsna varsti. Enesest ei oska Sulle midagi mõistlikku kirjutada, kõik läheb endiselt vana rada. Feuchtwangeri romaan¹⁴ on ikka huvitav, kahjuks on aga poole poogna ulatuses tekst trükkimata jäänud, nii et 8 lehekülge on (siiaamaani) päris valget paberit. Juurde luuletada on väga raske ja mida näit. tean mina moslemite kirjastusäridest ja veel pealegi ristsõdade ajal!

Praegu, kell 14.⁵⁰ koputati uksele, toodi Sinu telegramm Moskvast, nii et just täpselt kirja ümbrikusse panemise ajaks sain Sinu aadressi. Nüüd siis veel kaks nädalat. Sa ju tead, et – aga olgu pealegi, mis ma putran.

Täna paistab hele päike. Loodetavasti läheb Sul kõik hästi ja sellega lõpetan tänaseks.

Sinu
Kalli.

Sobolevi tn-le saatsin Sulle 2 kirja.

[Mart Lepik Betti Alverile]

Moskvas 15/X 56.
kell 18 (6).

Kalli, Sina minu Kalli küll! Praegu (st. umbes veerand tunni eest) sain Su teise kirja – mitu musi selle eest. Et mu telegramm Sulle niisugust janti tegi, seda ma küll ei teadnud ette arvata. Ja laupäeval oli kindlasti niisamuti, sest siis pidid saama teise telegrammi Moskvast koos aadressiga.

Täna hommikul läksin esimest korda arhiivi, kus leidsin niisuguseid maasikmarju enda jaoks (lisaks eelmistele 1954. a.), et lust kohe. Ja nüüd on vist päris kindel, et sõidan siit otsekohe Tartu (mitte Leningradi), sest nende marjade noppimine kulutab mu aja kibedasti ära. Kui ainult jõuaks! Arhiivist tulles saingi Su kirja ja praegast joon kohvi. Aga see tühi pole suurem asi. Kui siit lähen, siis teen H. Kruusi¹⁵ nõuande järele: ostan jahvatatud kohvi ja keedan (leotan) ise hotellis; keeva vett on seal küll, sest mu naabrid kaanivad iga päev teevett. Nojah, Kr. oli siin, täna pidi ära sõitma. Laupäeva õhtul istusin tema juures kesköötunnini, oli igatpidi mõnus jutuaamine. Kahju, et paksuks kipub minema, aga see on igapäevase istumise tulemus. Ta jalad valutavad ikka (tollest teatud ajast saadik!).

Eile hulkusin niisama ringi. Kella 12–1/4-ni vaatasin „Macbeth’i” Väikeses teatris (kuulus Малый). Oleksid võinud paremini mängida – need tänapäeva I klassi näitlejad. Ligi paar tundi olin raamatukaupluses ja imetlesin imeilusaid tšehhi lasteraamatuid. Neid võib tõesti „sõõmata” vahtida. Läksin varakult koju, kus lugesin Сereжа Толстой lõpuni – omamoodi kah päris mõnus raamat. Kella 8 paiku tulid toanaabrid – 2 Donbassi mäeinseneri. Olid päeva jooksul Kremlis käinud ja kahel jalgpallivõistlusel. Arutamist oli peamiselt jalgpallist – ja siis ligi paar tundi omavahelist arveteõiendamist, kes kus oli 2 rubla ühe eest või viis rubla teise eest maksnud. Muidu on aga vaikse loomuga ja kaine rahvas, nii et ajab läbi.

Aga mis Sina teed, sellest ei tea ma peaaegu midagi. Ära kirja-paberi võtmisega nii kitsi ole! Sul ju suured pakid valget paberit. Kas tööd teha ka saad? Ootan ikka Su kirju ja kirjutat ka ise jälle varsti.

Sinu oma K.

¹³ Kirjandusmuuseumis.

¹⁴ Vt. viide 11.

¹⁵ Hans Kruus (22.10.1891–30.06.1976) – ajaloolane ja poliitik.

[Betti Alver Mart Lepikule]

Tartus, esmaspäeval 15. okt. 1956.

Sina minu armas Kalli,

praegu sain ennelõunase postiga Sinult 4 saadetust: 3 postkaarti ja 11. okt. kirja Kiievest. Viimane kaart 12. okt. Kiiev–Moskva vagunist. Laupäevase telegrammi järgi tean, et jõudsid õnnelikult Moskvasse. Suur, suur tänu. Olen rõõmus, et Su reis hästi läheb ja mulle nii hoolega teateid annad, siis on hoopis kindlam tunne, kui tean, et Sinuga kõik korras on. Aga et see Kiievi kala mingi vaalaskala ei olnud, sellest on kahju, kuigi see iseenesest üsna loomulik on. Das arme Übersetzerpack¹⁶, seda teame ju oma lähemast ümbrusest, et sellele Võru küünarpuuga läheneda ei tohi. Igaüks omaga ja sant oma kepiaga, kuidas kellelegi on antud, aga laup. ja pühapäeval, kui raadios jälle vaest Onegini maltreeteriti¹⁷, kargas süda tõesti täis. Vähemalt lugeda peaks me siiski oskama, olgu siis kirjutamisega kuidas tahes.

Mul on nii kole kahju, et mul Sulle midagi huvitavat pole kirjutada, mis Sind kuidagi rõõmutaks või üllataks. Sinu põgus Kiievi-kirjeldus oli nii suviselt hele, et isegi lilled lõhna tundsin. Ehrlichi aias on põõsaste küljes veel lehti, kuid puud kipuvad juba päris raagu jääma ja tuuled on kõledalt külmad. Täna kütsin viimase kalossiga ahju (muidugi panin ikka puid kah!), värvisin oma kulunud ingliskeid rohelisteks ja kavatsen nüüd pikema jalutuskäigu teha.

Kuidas Sul seal „Jakoris” on? Küllap Gorki tänav on kaunis tsentrumis? Ega see viimati vana kuulus Tverskaja ei ole? Anna endale pisut armu kah, sest seal on vist väga palju allikaid ja Sina muidugi kangesti kipukas. Kalli, ma ei tahaks sellest kuidagi kirjutada, aga olemine kisub vägisi leina poole längu minema. Ja kapiuks tuli jälle eest ära! Tõstsin ta päris kõrvale ja panin kapile riidest kardina ette. Ootan Sinult jälle teateid ja Sind ennast kõige rohkem. Paari päeva pärast kirjutan jälle.

Sinu K.

[Mart Lepik Betti Alverile]

Moskvas 17/X 56

K.!

Sinu kiri tuli – 3-mas, aitäh! Täna on väga kiire, ütlen, et olen elus ja terve. Ole Sina kah!

Sinu K.

[Betti Alver Mart Lepikule]

(kolmap.)

Tartus, 17. okt. 56

kell 1 p.

Kalli, praegu sain Sinu 13. okt. kirja Moskvast ja kirjutan kohe mõned read elumärgiks ikka samasugusele pisikesele paberile, sest neid on mul mitu tükki juba valmis lõigatud. Nii et lepi sellega. Ka minul on tunne, et Sa juba kole-kole kaua ära oled ja niisamasugune igavik seisab veel ees. Ilma Sinuta pole

¹⁶ Vaene tõlkijarisu (sks. k.).

¹⁷ Maltreeterima (pr. *maltraiter*) – halvasti või julmalt kohtlema.

minu olemisel mingit mõtet, kõik on mäge ja lage ja nagu luitunud, isegi lillesid ei taha oma tupp, kui pole Kallit, kes neid kah vaataks. Laual seisavad ikka veel nende daamide punased astrid, kes käisid mõnd südamlikku sõna kauplemas. Astrid maksid hiljuti 1 rbl kimp, südamlikud sõnad pole näpu otsast võtta ja kimpuseotult turule viia. Minu suu on nende jagamiseks kitsi ja kinni nagu juudi rahakott. Isegi oma ainsale Kallile ütlen ma neid väga-väga harva, aga tema teab seda ilma ütlema tagi, kes ta minule on. Aga just nüüd, kus Sa nii kaugel ja kaua ära oled, tahaksin Sind pisarsilmil tänada, et Sa nii kalli oled ja et ma jälle ilusaid lillesid lähen otsima, kui Sa tagasi tuled. –

Arvatavasti lähen seekord muuseumisse reedel posti vaatama ja kirjutan siis samal päeval. Kuidas jääb Sinu marsruudiga? Kuid loodetavasti kuulen sellest õige varsti. Nii siis reedeni. Ole ikka terve, minu Kalli ja ära külmata, Tartus oli läind ööl –6°!

Sinu oma
Kalli

[Mart Lepik Betti Alverile]

Moskvas 19/X 56.

Kalli,

Sinult on jälle kaks kirja – ja nende eest pole Sulle korralikult aitähki ütelnud. Olgu see siis tehtud sellega.

Räpina kiri on M. Kampmaalt¹⁸ (vist oled ise kunagi tundnud?). Saatsin talle ühe soomlaste külaskäigu foto, sellel oli tema tuttav (Harmas), kes teda väga näha tahtis. Ise ta aga käis Muuseumis mõned päevad pärast soomlaste ärasõitu. Ja küllap see mõrdas moka on vana Kampmaa ise.

Nõnda-nõnda, et sakslased meile raamatute tegemises järele hakkavad jõudma, seda võid nüüd ise konstateerida. Käisin täna siin kaupluses jällegi, tahtsin Sulle uue korraliku eksemplari saata, aga juba ammu läbi müüdnud. Nii et tuleb sakslastele endile kätte saata ja uus korralik eksemplar vastu nõuda.

Gorki on muidugi endine Tverskaja, ainult mina elan praegu selle kaugemas otsas. Endisest Tverskajast pole jälgegi, see on kõik maha lõhutud ja laiemaks tehtud. Kuid praegugi on see Moskva peatänav. Päril lõpus – Valgevene vaksali ees on imekodune Gorki-sammas (Muhhina¹⁹), palju kenam kui Puškin, kelle juurest iga päev mööda käin (ikka samas tänavas).

Mitu päeva käin juba ringi, tahaksin Sulle midagi vajalikku kaasa võtta, aga mitte midagi ei tule meelde ega oska. Näed, nii vaimuvaeseks olen ma muutunud. Muidu on mu päevakord pidevalt järgmine: hommikul kella 9–10 vahel lähen (sõidan) Lenini raamatukokku, kus istun kuni 12–13-ni. Siis sõidan (umbes pooltundi teed) arhiivi, kus omakorda istun 18(6)-ni. Kahju, et seal ainult 6 tundi lahti on, heameelega istuksin 12. Hotellis naabrid vahetuvad nüüd üsna iga päeva tagant. Kõik tõsine ja vaikne rahvas. Kuuleb mõndagi. Iga mees ise-kandist ja ise-erialalt.

Sina ära lase oma mokka mõrda midagi; tulen ju üsna varsti. Homme saadan Sulle paar raamatut, täna unustasin kaasa võtmast. Flaubert'i vaatasin siit ja sealt, küllap seal on Sulle mõndagi: rotid lae peal ja muud.

Ja nüüd, Kalli, ära tõesti muretse ega lase longu. Varsti-varsti reedel 26. okt. olen Tartus. Tule 12 ja 1 vahel vastu (täpset kella ei mäleta): Moskva rong! Ja ela kangesti hästi.

Sinu
K.

¹⁸ Mihkel Kampmaa (Kampmann) (28.03.1867–30.09.1943) – kirjandusloolane ja pedagoog.

¹⁹ Veera Muhhina (01.07.1889–06.10.1953) – Nõukogude skulptor, kelle tuntuimaks tööks on 1937. aasta Pariisi maailmanäituse jaoks loodud monumentaalskulptuur „Tööline ja kolhoositar”.

[Betti Alver Mart Lepikule]

Reedel, 19. okt. 56
kell 2 p.

Kalli, täna tuli Moskvast Sinu 15. okt. kiri – hea ja huvitav igas mõttes, ole terve. Muuseumis koosnes Sinu seekordne post kahest „Лит. Газ-ast”²⁰ ja „Otava” saadetusest: A. Kalda Päivänkirja 1907–1915 autori pühendusega kirjanik M. L-le²¹. (Adresseeritud ei tohteri ega past-i, vaid dir. M L-le.)

Kiievi kellade kumin ulatab juba otsaga Tartusse ja need kellad helistavad kiitust jälle samale M. L-le. Akadeemik Ariste²² pidas mind tänaval kinni, vana Räppo²³ olevat temale kirjutanud ja kiidulaulu laulnud ühele väga kenale, sümpaatsele noormehel, kes teda külastanud ja selle noormehe nimi on M L! Nii et võta vastu, mis Sulle pakutakse süle ja seljaga. –

Eile külastas mind A. Sang²⁴, temaga oli kaasas Ellen Niit, kes tuli *ex officio*²⁵ Kirj. Liidu saadikuna mulle kõiksugu häid sõnumeid tooma, dekaadile²⁶ esinema kutsuma jne jne. Keetsin kaks korda kohvi ja meie olemine venis õige pikaks. Kuid igav just ei olnud.

Nüüd siis, Kalli, hakkan Sind juba tagasi ootama. Eile õhtul ostsin „Jõud ja Valguse” juurest suure raske raudpanni (sabaga), kuid veel ei tea, mis ma sellega ühele kenale noormehel praen, kui ta oma rändamise teelt tagasi jõuab. Aga küllap midagi ikka! Ei tea, kas kirjutada Sulle õige veel üks kord? Eks näe.

Terv. Sinu K.

Ikka samal 19. okt.

□

Lehitsesin vahepeal päevaraamatut²⁷ ja kahetsen, et keelt ei mõista. Üht-teist enda arvates taipasin pisut, see on meie sajandi alguse Tartu oma intelligentsiga ja juba materjalina kindlasti väga huvitav. Esineb ka mulle tuttavaid inimesi, näit. madam T., kelle nimi tihti silma hakkab.

Praegu tuli pl. postiga ametlik kiri Tallinnast Kirj. Liidult, kus J. Smuul²⁸ teatab lgp. sm. E. Lepikule²⁹, et “Eesti NSV Kirjanike Liidu juhatuse otsusega 12. oktoobrist 1956. a. on tühistatud omaaegne otsus Teie väljaheitmise kohta kirjanike liidust ja Teie liikmeõigused on taastatud”.

— — —

[Betti Alver Mart Lepikule]

Laup. 20. okt. 56

□

Kalli, nüüd siis ruttu-ruttu Sulle veel mõned read, et need enne k. 7-t postile jõuaksid. Mõned Sinu saatedused on Moskvast siiatulekuks isegi neli päeva nõudnud. Sinu ärasõidu päeva ma veel ei tea, aga mägede taga see enam ei ole. Kuidas läheb maasikate noppimine, pea sellega piiri, et ka Sinuga nõnda ei juhtuks nagu Embole ennustati – mäletad? Olen igatahes väga rõõmus, et leidsid asju, mis Sulle

²⁰ Vt. viide 12.²¹ Mart Lepikule.²² Paul Ariste (03.02.1905–02.02.1990) – keeleteadlane, kauaaegne Tartu Ülikooli õppejõud.²³ Jaan Räppo.²⁴ Luuletaja August Sang (27.07.1914–14.10.1969) oli kirjanike liidust välja heidetud 1950. aastal, liikmeks sai ta uuesti 1956. aastal.²⁵ Oma kohustusi täites (ld. k.).²⁶ 1956. aastal toimus Moskvast eesti kirjanduse ja kunsti dekaad.²⁷ Kirjanik Aino Kallase (02.08.1878–09.11.1956) Soome kirjastuse Otava poolt 1953. aastal välja antud päevaraamatut „Päiväkirja 1907–1915”.²⁸ Kirjanik Juhan Smuul (18.02.1922–13.04.1971) oli Eesti NSV Kirjanike Liidu esimees aastatel 1953–1971.²⁹ Betti Alveri kodanikunimi pärast abiellumist oli Elisabet Lepik.

nii huvitavad ja põnevad on. Eile viisin Sinu kirja postkontorisse ja sellest ajast saadik – väljaarvatud uneaeg – on olnud vahetpidamata переливание из пустого в порожнее³⁰. Nimelt tuli eile õhtu eel Naat, hakkasime vanu kooliasju meelde tuletama, mis läks õige pikale. Täna k. 12 p. tulid Vallakud³¹, natukese aja eest sõime minu keedetud lambalihasuppi ja kogu aeg kulus Gorki leksikoni sõelumisele. Nüüd läksid nad minema ja siin ma siis olen – uimane ja pisut pahanegi enda peale raisatud aja pärast. Kalli, nüüd ootan Sinu tähtpäevi ja termineid ja Sind ennast. Tule varsti!

Sinu oma
K.

[Mart Lepik Betti Alverile]

Moskvas 22/X 56.
s.o. esmasp. hommikul kell 9.

Kalli,

täna vara hommikul anti mulle Sinu reedene (19/X) kiri, eelmise sain laupäeva õhtul – suur-suur aitäh nende eest! Tore, et Sa nii tubli kirjutama oled. Vist laupäeval saatsin Sulle paar raamatut, küllap Sa need täna-homme kätte saad. Õhtul käisin teist korda „Малый”³², mängiti Ostrovski³³ „Hunte ja lambaid”. Peaosas oli toosama Veera Pašennaja³⁴, kelle mälestused Sulle sugugi ei meeldinud. Ta mängib tõesti paremini kui kirjutab. Oli päris ehtne ja õige teater: Ostrovski on ikkagi selle teatri põline ja õige pärisosa.

Eile hulkusin terve päeva mööda muuseumisid. Jaapani graafika näitus – tore! Kirjandusmuuseum ei kõlba kuhugi, samuti kehv on L. Tolstoi muuseum (mitte korter-, majamuuseum, kus eelmine kord käisin). Kui õhtul koju jõudsin, siis olin nii uimane, et keerasin varsti külje peale. Praegu oleme toas ainult kahekesi: kaaslane on grusiin Tbilisist, äärmiselt vaikne ja tagasihoidlik; kaebab külma üle, väljas on 7–8 kraadi sooja. Nii et möödud ja mõisted on mitmesugused.

Kui häbematuks poolakad kipuvad minema, seda võid lugeda siia juurde pandud ajalehe väljõikest.³⁵

Olgu seekord siis sellega, istun bussile ja sõidan raamatukokku.

□

Tänased ringid on tehtud. Nüüd lõpetan kirja ja viskan postkasti. Sinu viimases kirjas on häid uudiseid Sinu ja natuke ka minu jaoks. K. Liiduga on siis läinud nõnda, nagu Sina soovisid³⁶ – ja see on hästi – gratuleerin!

Ariste ja Kiievi kellad on muidugi tühi lora, millel pole mingit kaalu ega tähtsust. Et „Päivakirja” saabub, on siiski päris tore, aga et ma mingi „kirjanik” pole, seda teab Tartus iga uulitsakoergi, kuigi mõni vanadusest nõdraksjäänud mind selle nimetusega tituleerib.

Neljapäeval sõidan välja ja reedel olen päral.

Seniks kõige head

Sinu oma
K–lt.

³⁰ Tühja tuule tallamine (vene k.).

³¹ Kirjanik Peet Vallak, kodanikunimega Peeter Pedajas (23.06.1893–17.03.1959) ja tema abikaasa Marje Pedajas (11.03.1895–30.10.1992) olid Betti Alveri ammused tuttavad.

³² Moskva Väikeses Teatris.

³³ Nikolai Ostrovski (29.09.1904–22.12.1936) – vene kirjanik, sotsialistliku realismi esindaja, kelle tuntuimaks teoseks on romaan „Kuidas karastus teras” (1923–1934).

³⁴ Veera Pašennaja (1887–1962) – vene näitleja. Tema venekeelsed mälestused pealkirjaga „Isskustvo aktriso” ilmusid Moskvas 1954. aastal.

³⁵ Mainitud ajalehelõigendit kirja juures ei leidu.

³⁶ Viide Betti Alver ENSV Kirjanike Liidu liikme õiguste taastamisele.